

חלק ג

יסודות החוקה ורשויות
השלטון

נושא 16

יסודות חוקתיים בישראל

חשיבות המגילה

תזכורת
מחלק א'

א. הכרזת העצמאות מפרטת את הקשר החזק של עם ישראל לארץ ישראל וכן את ההצדקה וההסכמה הבינלאומית להקמת בית יהודי בארץ ישראל.

ב. הכרזת העצמאות מבטאת את החזון של מדינת ישראל - להיות מדינה בעלת אופי יהודי ודמוקרטי.

אך האם המגילה בעלת מעמד משפטי?

בארץ-ישראל
הדתית והיהודית

מעמדה של מגילת העצמאות

להכרזת העצמאות ולמגילת העצמאות אין מעמד משפטי והיא איננה נחשבת כמו חוק או חוקה. לכן, בשונה מחוקה שקובעת את תפקידי השלטון וזכויות האזרח, למגילה אין מעמד מחייב. עם זאת, המגילה נחשבת כמסמך הצהרתי הקובע את האופי והחזון של המדינה.

בשני חוקי היסוד העוסקים בזכויות האדם והאזרח במדינה, נקבע כי יש לפרש חוקים בהתאם לרוחה של מגילת העצמאות.

בארץ-ישראל
הדתית והיהודית

הנימוקים בעד ונגד קיומה של חוקה

נגד

א. תורת ישראל היא החוקה המחייבת את העם היהודי ולכן אין לחוקק חוקה מעשה ידי אדם.

ב. רוב העם היהודי איננו נמצא במדינת ישראל ואין זכות למיעוט היושב בארץ להחליט בשם כל העם.

בעד

א. קיומה של חוקה הוא תנאי להבטחת זכויות האדם והמיעוטים במדינה.

ב. החוקה מרסנת את השלטון ומגינה על יציבותו של המשטר הדמוקרטי.

פשרת הררי

על פי מגילת העצמאות, כנסת ישראל הייתה אמורה לכוון חוקה סמוך להקמתה, אך במשך שנתיים לא נוצרה הסכמה בין חברי הכנסת.

בשנת 1950, אחד מחברי הכנסת בשם הררי מציע פשרה – החוקה לא תהיה כלולה במסמך אחד אלא תהיה בנויה מפרקים (חוקי יסוד) שביום מן הימים יתאגדו יחד לחוקה שלימה.

מהם המאפיינים של חוק יסוד?

חוק יסוד נבדל מחוק רגיל בשלושה דברים:

א. **תוכן** – מאחר וחוקי היסוד הם פרקים מתוך החוקה, הם עוסקים בסמכויות השלטון ובזכויות האזרחים במדינה.

ב. **מעמד** – חוק יסוד הוא בעל מעמד מיוחד. ישנם חוקי יסוד משוריינים (שניתן לשנותם רק ברוב של 61 חברי כנסת לפחות), וישנם חוקים שאוסרים לחוקק חוק רגיל הסותר את הוראות חוק היסוד.

ג. **נוסח** – בניגוד לחוקים רגילים, נוסח כתיבת חוקי היסוד הוא קצר וכללי. בנוסף לא מצוין תאריך חיקוק חוק היסוד על מנת להקנות לו מעמד "על זמני" (תמידי).

חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו

1. עקרונות יסוד (תיקון מס' 1)	זכויות היסוד של האדם בישראל מושתתות על ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן-חורין, והן יכובדו ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל.
מטרה	א1. חוק-יסוד זה, מטרתו להגן על כבוד האדם וחירותו, כדי לעגן בחוק-יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.
שמירה על החיים, הגוף והכבוד	2. אין פוגעים בחייו, בגופו, או בכבודו של אדם באשר הוא אדם.
שמירה על הקניין	3. אין פוגעים בקניינו של אדם.
הגנה על החיים, הגוף והכבוד	4. כל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו.
חירות אישית	5. אין נוטלים ואין מגבילים את חירותו של אדם במאסר, במעצר, בהסגרה או בכל דרך אחרת.
יציאה מישראל וכניסה אליה	6. (א) כל אדם חופשי לצאת מישראל.
(ב) כל אזרח ישראלי הנמצא בחוץ לארץ זכאי להיכנס לישראל.
פרטיות וצנעת הפרט	7. (א) כל אדם זכאי לפרטיות ולצנעת חייו.
(ב) אין נכנסים לרשות היחיד של אדם שלא בהסכמתו.
	(ג) אין עורכים חיפוש ברשות היחיד של אדם, על גופו, בגופו או בכליו.

חוקי היסוד של מדינת ישראל

בישראל נחקקו עד היום **14** חוקי יסוד. חוקי היסוד נחלקים לשתי קבוצות – חוקי יסוד הקובעים את **מוסדות השלטון** וחוקי יסוד הקובעים את הזכויות במדינה.

חוק יסוד: תקציב
המדינה

חוק יסוד: נשיא
המדינה

חוק יסוד: הכנסת

חוק יסוד: ישראל מדינת
הלאום של העם היהודי

חוק יסוד: משק
המדינה

חוק יסוד: הממשלה

חוק יסוד: ירושלים
בירת ישראל

חוק יסוד: הצבא

חוק יסוד: השפיטה

חוק יסוד: מקרקעי
ישראל

חוק יסוד: משאל
עם

חוק יסוד: מבקר
המדינה

חוק יסוד: חופש
העיסוק

חוק יסוד: כבוד
האדם וחירותו

מהם חוקי היסוד של ישראל?

מגדיר את תפקידי בית המשפט על דרגותיו השונות ואת יחסיו עם הממשלה.	שפיטה
מגדיר את הליך בחירת המבקר, מעמדו, סמכויותיו והקשר שלו עם הכנסת.	מבקר המדינה
מבטיח את זכותם של האזרחים במדינה לעסוק בכל מקצוע שירצו.	עיסוק
מגדיר שתקציב המדינה יהיה לשנה או לשנתיים הקרובות.	תקציב המדינה
מגדיר את דרכי מינוי הממשלה, תפקידה, סדר עבודתה ויחסה עם הכנסת.	ממשלה
מגדיר את הליך בחירת הנשיא, מעמדו וסמכויותיו.	נשיא המדינה
מבטיח את כפיפות הצבא לממשלה וקובע שיויון בחובת ההתגייסות לצבא.	צבא
מגדיר ומגן על אופייה היהודי של מדינת ישראל.	לאום
מבטיח את אופייה המיוחד של ירושלים כבירת מדינת ישראל.	ירושלים
קובע את בעלות המדינה על אדמות הארץ.	מקרקעי ישראל
קובע חובת משאל עם במקרה של מסירת שטחים במסגרת הסכם שלום.	משאל עם
מגדיר את הכללים לניהול תקציב המדינה וגביית המיסים מהאזרחים.	משק המדינה
מגדיר את דרכי בחירתה של הכנסת, תפקידה ואת כללי עבודתה.	כנסת
מבטיח הגנה על מספר זכויות אדם במדינה. בניהן – כבוד, חירות וקניין.	כבוד האדם וחירותו

ש
מ
ע
ת

מ
נ
צ
ל
י
ם

מ
מ
ך

כבוד

מלבד חוקי היסוד, בישראל נחקקו שני חוקים מרכזיים שהיו צריכים גם הם להיות חוקי יסוד:

חוק האזרחות, 1952

חוק השבות, 1950

חוק השבות, תש"י-1950

חוק השבות שנחקק בשנת 1950, נועד לאפשר עלייה של יהודים מהגולה אל ארץ ישראל, זאת על מנת ליצור רוב יהודי במדינת ישראל כדי שתמשיך להיות מדינתו של העם היהודי.

בשנת 2018 קיבל רעיון השבות מעמד חוקתי בסעיף 5 של חוק יסוד: ישראל – מדינת הלאום של העם היהודי.

חוק השבות, תש"י-1950*	
1. כל יהודי זכאי לעלות ארצה.	חזכות לעליה
2. (א) העליה תהיה על פי אשרת עולח. (ב) אשרת עולח תינתן לכל יהודי שחביע את רצונו להשתקע בישראל חוץ אם נוכח שר הפנים שחממבקש – (1) פועל נגד העם היחודי; או (2) עלול לסכן בריאות הציבור או בטחון המדינה; או (3) בעל עבר פלילי העלול לסכן את שלום הציבור.	אשרת עולח נתקון מס' 1 תש"ד-1954
3. (א) יהודי שבא לישראל ולאחר בואו חביע את רצונו להשתקע בה, רשאי, בעודו בישראל, לקבל תעודת עולח. (ב) חסיגים המפורשים בסעיף 2(ב) יחולו גם על מתן תעודת עולח, אלא לא ייחשב אדם למסכן בריאות הציבור לרגל מחלה שלקח בה אחרי בואו לישראל.	נתקון מס' 1 תש"ד-1954 נתקון מס' 1 תש"ד-1954 תעודת עולח
4. כל יהודי שעלה לארץ לפני תחילת תקפו של חוק זה, וכל יהודי שנולד בארץ בין לפני תחילת תקפו של חוק זה ובין לאחריה, דינו כדין מי שעלה לפי חוק זה.	תושבים וילדים
4א. (א) חזכויות של יהודי לפי חוק זה וחזכויות של עולה לפי חוק האזרחות, תש"ב-1952, וכן חזכויות של עולה לפי כל חיקוק אחר, מוקנות גם לילד ולנכד של יהודי, לבן זוג של יהודי ולבן זוג של ילד ושל נכד של יהודי; לחוציא אדם שהיה יהודי והמיר דתו מרצון. (ב) אין נפקא מינה אם יהודי שמכוחו נתבעת זכות לפי סעיף קטן (א) עורו בחיים או לאו ואם עלה ארצה או לאו.	זכויות בני משפחה נתקון מס' 2 תש"ל-1970
4ב. לענין חוק זה, "יהודי" – מי שנולד לאם יהודייה או שנתגייר, והוא אינו בן דת אחרת.	הגדרה נתקון מס' 2 ב"צול-תקנות 1970-1970 נתקון מס' 1 תש"ד-1954
5. שר הפנים ממונה על ביצוע חוק זה, והוא רשאי להתקין תקנות בכל חנוגע לביצועו וכן למתן אשרות עולח ותעודות עולח לקטינים עד גיל 18. תקנות לענין סעיפים 4א ו-4ב טעונות אישור ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת.	נתקון מס' 2 תש"ל-1970

יוסף שפרינצק
יושב ראש הכנסת
ממלא מקום נשיא המדינה

דוד בן-גוריון
ראש הממשלה

משה שפירא
שר העליה

חוק השבות, תש"י-1950

זכות לעליה

אשרת עולה

(תיקון מס' 1)
תש"ד-1954

(תיקון מס' 1)
תש"ד-1954
(תיקון מס' 1)
תש"ד-1954
תעודת עולה

תושבים וילדים

זכויות בני משפחה
(תיקון מס' 2)
תש"ל-1970

הגדרה
(תיקון מס' 2)
ביצוע ותקנות
(תיקון מס' 1)
תש"ד-1954

(תיקון מס' 2)
תש"ל-1970

1. כל יהודי זכאי לעלות ארצה.

2. (א) העליה תהיה על פי אשרת עולה.

(ב) אשרת עולה תינתן לכל יהודי שחביע את רצונו להשתקע בישראל חוץ אם נוכח שר

הפנים שהמבקש –

(1) פועל נגד העם היחודי; או

(2) עלול לסכן בריאות הציבור או בטחון המדינה; או

(3) בעל עבר פלילי העלול לסכן את שלום הציבור.

3. (א) יהודי שבא לישראל ולאחר בואו חביע את רצונו להשתקע בה, רשאי, בעודו בישראל, לקבל תעודת עולה.

(ב) חסייגים המפורשים בסעיף 2(ב) יהולו גם על מתן תעודת עולה, אלא לא ייחשב אדם למסכן בריאות הציבור לרגל מחלה שלקה בה אחרי בואו לישראל.

4. כל יהודי שעלה לארץ לפני תחילת תקפו של חוק זה, וכל יהודי שנולד בארץ בין לפני תחילת תקפו של חוק זה ובין לאחריה, דינו כדין מי שעלה לפי חוק זה.

4א. (א) חזכויות של יהודי לפי חוק זה וחזכויות של עולה לפי חוק האזרחות, תשי"ב-1952, וכן חזכויות של עולה לפי כל היקוק אחר, מוקנות גם לילד ולנכד של יהודי, לבן זוג של יהודי ולבן זוג של ילד ושל נכד של יהודי; להוציא אדם שהיה יהודי והמיר דתו מרצון.

(ב) אין נפקא מינה אם יהודי שמכוחו נתבעת זכות לפי סעיף קטן (א) עורו בחיים או לאו ואם עלה ארצה או לאו.

(ג) חסייגים וחתנאים הקבועים לגבי יהודי או עולה בחוק זה או על פיו או בחיקוקים כאמור בסעיף קטן (א), יהולו גם על מי שתובע זכות לפי סעיף קטן (א).

4ב. לענין חוק זה, "יהודי" – מי שנולד לאם יהודיה או שנתגייר, והוא אינו בן דת אחרת.

5. שר הפנים ממונה על ביצוע חוק זה, והוא רשאי להתקין תקנות בכל חנוגע לביצועו וכן למתן אשרות עולה ותעודות עולה לקטינים עד גיל 18.

תקנות לענין סעיפים 4א ו-4ב טעונות אישור ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת.

משח שפירא
שר העליה

דוד בן-גוריון
ראש הממשלה

יוסף שפרינצק
יושב ראש הכנסת
ממלא מקום נשיא המדינה

אילו סעיפים ממשים את מטרת החוק?

מהם המגבלות המונעות מיהודים מסוימים לעלות ארצה?

הנימוקים בעד ונגד "חוק השבות"

נגד

א. החוק שמעדיף עליית יהודים לארץ, יוצר אפליה כלפי האזרחים הלא יהודים במדינה. אפליה זו מנוגדת לכללי הדמוקרטיה.

ב. מגילת העצמאות קובעת שהזכות לשוויון תהיה מחייבת במדינה. פגיעה בזכות זו מנוגדת לכללי הדמוקרטיה.

בעד

א. החוק מעודד עליית יהודים לארץ ובכך מממש את מטרת הציונות להקים מדינה לעם היהודי.

ב. המשפט הבינלאומי מכיר בזכותן של קבוצות לאום אתניות לשמור על המאפיינים הייחודיים לאותה קבוצה. מטרה זו תושג רק ביצירת רוב לאומי במדינה.

פסק דין רופאיין נגד שר הפנים

עובדות המקרה:

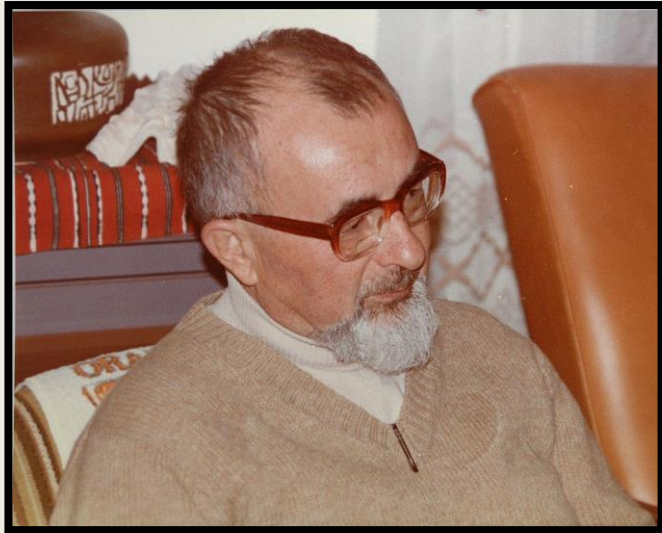
רופאיין היה יהודי שהחליט להתנצר לאחר השואה. לאחר כמה שנים, רופאיין ביקש ממשרד הפנים להחיל עליו את חוק השבות ולהכיר בו כיהודי. הוא טען שמאחר והוא נולד יהודי יש לרשום אותו בתעודת הזהות כיהודי. משרד הפנים סירב לרשום אותו כיהודי.

החלטת בית המשפט:

בית המשפט דחה את טענתו של רופאיין וקבע - משרד הפנים צדק בהחלטתו שלא לרשום את רופאיין כיהודי. על פי התפיסה המקובלת יהודי שהמיר את דתו, אינו יכול להמשיך להיקרא יהודי.

תוצאות המשפט:

על מנת למנוע מקרים כאלה בעתיד, הכנסת שינתה את הוראות חוק השבות וקבעה שיהודי "הוא מי שנולד לאם יהודייה או שנתגייר והוא אינו בן דת אחרת".

פסק דין שליט נגד שר הפנים

עובדות המקרה:

בנימין שליט (יהודי, קצין בחיל הים), התחתן עם אישה נוצרייה. לזוג נולדו שני בנים. שליט ביקש לרשום את בניו כיהודים בתעודת הזהות שכן הם נולדו לאב יהודי, למדו בבתי ספר יהודיים, דוברי השפה העברית ומבחינה תרבותית משתייכים לעם היהודי. משרד הפנים סירב לרשום את בניו כיהודים.

החלטת בית המשפט:

בית המשפט קיבל את טענת שליט וקבע – אין לתת פרשנות דתית למושג "יהודי" בתעודת הזהות. שכן ההשתייכות לעם היהודי צריכה לנבוע מקריטריונים חילוניים של תחושת זהות והשתייכות לעם היהודי.

תוצאות המשפט:

על מנת למנוע מקרים כאלה בעתיד, הכנסת שינתה את הוראות חוק השבות וקבעה שיהודי "הוא מי שנולד לאם יהודייה או שנתגייר והוא אינו בן דת אחרת".

התיקונים שיצרו מחלוקות

בנוסף לשני התיקונים שראינו, הוסיפו לחוק שני סעיפים:

סעיף 4א - קובע אדם יהודי יכול לעלות מכוח חוק השבות את כל משפחתו (אשתו, ילדיו ונכדיו) ואפילו אם היא לא יהודייה.

הבעיה - מאות אלפי אנשים שאינם יהודיים עלו לארץ מכוח חוק השבות כי ראש המשפחה היה יהודי. אנשים אלו אינם רוצים להתגייר וגורמים לנישואי תערובת (של יהודי עם גויה) האסורים על פי היהדות.

סעיף 4ב - קובע שגם מי שהתגייר יכול לעלות לארץ מכוח חוק השבות.
הבעיה - סעיף זה עורר מחדש את המחלוקת סביב נושא הגיור. איזה גיור הוא הגיור המחייב במדינה - האורתודוכסי, הרפורמי או הקונסרבטיבי? החוק לא מכריע בשאלה זו.

חוק האזרחות, תשי"ב-1952

חוק האזרחות שנחקק בשנת 1952, קובע מהם התנאים לקבלת מעמד של אזרח במדינת ישראל.

כפי שנראה, ניתן לקבל אזרחות בשישה מקרים.

חוק האזרחות, תשי"ב-1952*

מבוא

1.

- אזרחות ישראלית נקנית –
מכוח שבות לפי סעיף 2,
מכוח ישיבה בישראל לפי סעיף 3,
מכוח לידה לפי סעיף 4,
מכוח לידה וישיבה בישראל לפי סעיף 4א,
מכוח אימוץ לפי סעיף 4ב,
מכוח התאזרחות לפי הסעיפים 5 עד 8,
או מכוח הענקה לפי סעיף 9.
לא תהיה אזרחות ישראלית אלא לפי חוק זה.

(תיקון מס' 2)
תשכ"ח-1968
(תיקון מס' 6)
תשנ"ו-1996
(תיקון מס' 2)
תשכ"ח-1968
(תיקון מס' 2)
תשכ"ח-1968

2.

- (א) כל עולה לפי חוק השבות, תשי"ב-1950, יהיה לאזרח ישראלי מכוח שבות, זולת אם הוקנתה לו אזרחות ישראלית מכוח לידה לפי סעיף 4, או מכוח אימוץ לפי סעיף 4ב.

אזרחות מכוח שבות
(תיקון מס' 4)
תש"ס-1980
(תיקון מס' 6)
תשנ"ו-1996

(ב) אזרחות מכוח שבות נקנית –

- (1) למי שעלה ארצה או נולד בה לפני הקמת המדינה - מיום הקמת המדינה;
(2) למי שעלה לישראל אחרי הקמת המדינה - מיום עלייתו;
(3) למי שנולד בישראל אחרי הקמת המדינה - מיום לידתו;
(4) למי שקיבל תעודת עולה לפי סעיף 3 לחוק השבות, תשי"ב-1950 - מיום מתן התעודה.

(ג) סעיף זה אינו חל –

- (1) על מי שחדל להיות תושב ישראל לפני תחילת תקפו של חוק זה;
(2) על בגיר שערב יום עלייתו או ערב יום מתן תעודת העולה היה אזרח חוץ, ובאותו יום, לפני כן או תוך שלושה חדשים לאחר מכן ובעודו אזרח חוץ, הצהיר שאין ברצונו להיות אזרח ישראלי; בגיר כאמור רשאי לוותר בהודעה בכתב לשר

(תיקון מס' 2)
תשכ"ח-1968

חוק האזרחות, תשי"ב-1952

בעולם קיימות שתי שיטות לרכישת אזרחות:

דין קרקע - הזכות להיות אזרח נרכשת על ידי לידה בשטח המדינה, בלי קשר לאזרחות ההורים. כלומר מי שנולד בקרקע המדינה מקבל אזרחות מטעם המדינה. כמו למשל - מקסיקו.

דין דם - הזכות להיות אזרח נרכשת על ידי המוצא האתני ועוברת מההורים לילדים, בלי קשר למקום הלידה. כלומר אם ההורים הם אזרחי מדינה מסוימת - גם ילדיהם יהיו. כמו למשל - ישראל.

מדינות הלאום האתניות, בניהן ישראל מעדיפות את דין הדם:
שיטה זו מסייעת לשמור על הרוב הלאומי-אתני שבמדינה, כיוון שהיא מאפשרת לבני הלאום לחזור אליה גם אם אינם גרים בה, ולא מכירה באזרחות לתינוקות שרק נולדו בשטח המדינה אך שהוריהם אינם אזרחי המדינה.

חוק האזרחות, תשי"ב-1952

מהם התנאים לקבלת אזרחות ישראלית על פי חוק האזרחות?

מכוח חוק השבות – כל יהודי או צאצא של יהודי שעלה לארץ מכוח חוק השבות – זכאי לאזרחות.

מכוח ישיבה בישראל לפי הקמתה – יהודי או לא יהודי שחי בארץ לפני קום המדינה – זכאי לאזרחות.

מכוח לידה – מי שנולד להורים שהם אזרחים ישראליים – זכאי לאזרחות.

מכוח לידה וישיבה בארץ – מי שאינו יהודי, אך נולד בישראל (להורים שאינם אזרחי המדינה) והיה לתושב במשך 5 שנים יכול להגיש בקשה ואולי יהיה זכאי לאזרחות.

מכוח התאזרחות – גוי מעל לגיל 18, רשאי להגיש בקשה לאזרחות אם: היה בישראל מספר שנים לפני הגשת הבקשה / תושב קבע / רוצה להשתקע בארץ / יודע עברית / ויתר על אזרחותו הקודמת.

מכוח הענקה – לשר הפנים הסמכות להעניק אזרחות לאדם משיקולים שונים: האדם שירת בצה"ל, בנו או ביתו נהרגו במהלך שירות צבאי, תורם למדינה, תושב המזדהה עם המדינה.

עקרון הפרדת הרשויות

תזכורת
מחלק ב'

הרשות המחוקקת
הכנסת

הרשות המבצעת
הממשלה

הרשות השופטת
בית המשפט

נושא 17

הרשות המחקר

תפקידה של הרשות המחוקקת, היא לחוקק את חוקי המדינה ולעיתים גם לבקר את תפקידה של הרשות המבצעת. בישראל, הרשות המחוקקת - בית הנבחרים של המדינה, מכונה - הכנסת. שכן כל חברי הכנסת נבחרים על ידי אזרחי המדינה בבחירות חופשיות ודמוקרטיות.

ראש הרשות המחוקקת הוא יושב ראש הכנסת. תפקידו של יושב ראש הכנסת בתור ראש הרשות המחוקקת הוא לוודא את תקינות הליך חקיקת חוקי המדינה ולבחור אילו חוקים יעלו להצבעה במליאת הכנסת.

**הרשות המחוקקת
הכנסת**

תפקידי הכנסת:

לכנסת ישראל ישנם שישה תפקידים:

בוחרת

הכנסת **בוחרת** מספר בעלי תפקידים ממלכתיים במדינה. כמו – נשיא המדינה ומבקר המדינה.

מכוננת

מלבד היותה רשות מחוקקת, הכנסת היא גם **הרשות המכוננת** שאמורה לחוקק את חוקת המדינה. כאשר הכנסת מחוקקת חוקי יסוד היא עושה זאת מכוח תפקידה כרשות מכוננת.

מקיימת

הכנסת **מקיימת** את הממשלה (מאשרת את הקמתה) בהצבעת שנקראת "הצבעת אמון". בכוחה של הכנסת גם להפיל את הממשלה בהצבעת שנקראת "הצבעת אי אמון".

מפקחת

הכנסת **מפקחת** על עבודתה של הרשות המבצעת (הממשלה) ונותנת ביקורת על עבודתה.

מחוקקת

הכנסת מופקדת על חקיקת חוקי המדינה ולכן נקראת **הרשות המחוקקת**.

מייצגת

הכנסת היא בית הנבחרים של מדינת ישראל. חברי הכנסת **מייצגים** את כלל אזרחי המדינה.

לכנסת, ישנם מספר ביטויים שהופכים אותה לרשות העליונה מבין רשויות השלטון בישראל:

מכוח תפקידה כמקיימת

הכנסת, כגוף שנבחר על ידי הציבור, מקיימת את הממשלה (מאשרת את הקמתה) בהצבעה שנקראת "הצבעת אמון". בכוחה של הכנסת גם להפיל את הממשלה בהצבעה שנקראת "הצבעת אי אמון".

מכוח תפקידה כמפקחת

הכנסת, כגוף מפקח ומבקר (היא דוגמא לאחד ממנגנוני הפיקוח הפורמלי), מפקחת ומבקרת את פעילות הממשלה. לכנסת יש אמצעים רבים המחייבים את הממשלה למסור לכנסת את המידע הדרוש לצורך הפיקוח עליה.

מכוח תפקידה כמחוקקת

הכנסת, כגוף מחוקק, מחוקקת את חוקי המדינה ושאר רשויות השלטון האחרות (הרשות המבצעת והרשות השופטת) כפופות לחוקים אלו.

PresenterMedia

על מנת להבין את עבודת הכנסת, יש להדגיש ארבעה מושגים עיקריים:

קואליציה

מספר מפלגות המשתפות פעולה יחד על מנת לנהל את המדינה. שיתוף פעולה זה נחתם בהסכם שנקרא "הסכם קואליציוני". ההסכם נחתם עם ראש הסיעה הגדולה ביותר והוא מתמנה על ידי נשיא המדינה לראש הממשלה. הקואליציה היא רוב של חברי הכנסת (לפחות 61) שתומכים בממשלה.

מליאת הכנסת

כינוי לאולם בו מתרכזים כל 120 חברי הכנסת. במליאה מתקבלות החלטות בהצבעת הרוב בנושאים עיקריים כגון – אישור הצעת חוק, הצעת אי אמון, שאילתה ועוד.

אופוזיציה

יתר המפלגות שאינן חברות בממשלה. לאופוזיציה תפקיד חשוב בפקוח עבודת הממשלה – היא מתנגדת לעבודת הממשלה, מבקרת אותה ומנסה להפיל אותה בטענה שנכשלה בתפקידה. בנוסף, האופוזיציה מנסה תמיד להציג אלטרנטיבה לממשלה (בטענה ש"אם אהיה בשלטון אעשה טוב יותר").

ועדות הכנסת

המקום בו מתבצעת עיקר עבודת הכנסת. בכנסת יש 12 ועדות קבועות שתפקידן לקיים דיונים סביב הצעות חוק ולפקח על עבודת משרדי הממשלה. בכל ועדה חברים 17-25 חברי כנסת.

לעבודת ועדות הכנסת חשיבות רבה, ויש לה אף יתרונות על עבודת המליאה:

שילוב מומחים

בוועדת הכנסת ניתן להיעזר במומחים ובנציגי ציבור נוספים שאינם חברי כנסת. זאת בניגוד למליאת הכנסת בה לא ניתן להיעזר במומחים ובנציגי ציבור. למעשה, נציג הציבור היחיד שיש לו מעמד מסוים במליאת הכנסת הוא נשיא המדינה, אך גם הוא לא יכול כמובן להשתתף בהצבעות הכנסת.

מיקוד

וועדות הכנסת מחולקות לפי נושאים, ובכל דיון משתתפים מספר קטן של חברי כנסת. כך, הדיון הופך ענייני יותר ויעיל יותר. זאת בניגוד למליאת הכנסת שם הדיונים מקיימים עם מספר משתתפים גדול ולכן הדיון נעשה יותר רעשני ופחות ענייני.

שלבי חקיקת חוק בישראל:

הצעת חוק ממשלתית

הצעת חוק פרטית

קריאה טרומית קריאה זו מתקיימת במצב של הצעת חוק פרטית בלבד. חבר הכנסת שמגיש את ההצעה, מגיש ליושב ראש הכנסת וסגניו את הצעתו בליווי דברי הסבר. לאחר שההצעה עולה לדיון במליאה מתקיימת הצבעה. אם הושג רוב, ההצעה עוברת לדיון מקדמי בוועדת הכנסת לקראת הכנתה לקריאה ראשונה.

קריאה ראשונה

מתקיים דיון במליאת הכנסת. הדיון מהיר יחסית ומאפשר לחברי הכנסת להביע דעתם על הצעת החוק. אם יש רוב, ההצעה עוברת להכנה בוועדה המתאימה בכנסת.

הכנת החוק בוועדות הכנסת

דיון מעמיק על כל סעיף וסעיף בהצעת החוק בו מועלות הצעות לשיפור על ידי חברי הכנסת ומומחים בנושא. אם הושג רוב, ההצעה עוברת לשלב הבא.

קריאה שניה

הדיון השני במליאת הכנסת. בדיון, הכנסת מצביעה על כל סעיף וסעיף בהצעת החוק וגם על הסתייגויות חברי הכנסת. כל חבר כנסת רשאי לומר את דעתו בנושא.

קריאה שלישית

הדיון השלישי במליאת הכנסת. בדיון זה מתקיימת הצבעה אחת בלבד – בעד או נגד החוק. קריאה זו מאפשרת לכל חברי הכנסת להביע את דעתם על כל הצעת החוק.

חתימה

לאחר שהצעת החוק אושרה בקריאה שלישית, נשיא המדינה, רא הממשלה והשר הממונה על ביצוע החוק – חותמים על חוק.

פרסום

לאחר חתימת החוק, גוף הפרסום הרשמי של המדינה מפרסם את החוק ב"רשומות" (עיתון הפרסום הרשמי של המדינה) ובאמצעי התקשורת כדי שהציבור ידע על החוק ויוכל לקיימו.

שלבי חקיקת חוק בישראל:

1. מדוע חשוב שחקיקת חוק תעשה בהליך כל כך ארוך?

- א. על מנת לאפשר דיון של חברי הכנסת על החוק במסגרות שונות – במליאה ובוועדות הכנסת. דבר זה יגביר את הסיכוי שיתקבל חוק המשקף את ערכי מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.
- ב. על מנת לאפשר **למומחים** שונים לנושא החוק לקיים דיון על הוראות החוק ולהשפיע על תוכנו.

2. מהו ההבדל בין הצעת חוק ממשלתית להצעת חוק פרטית?

הצעת חוק ממשלתית

ביוזמת אחד מהשרים של הממשלה או אחד מסגני השרים של הממשלה.

אין קריאה טרומית, וההצעה עוברת מיד לקריאה ראשונה, שכן דנו בה בממשלה.

הצעת חוק פרטית

ביוזמת חברי כנסת שאינם שרים או סגני שרים

קריאה טרומית לפני הקריאה הראשונה, בה דנים בכדאיות החוק ובניסוחו.

יוזמי החוק

התהליך המקדים בכנסת

נושא 18

הרשות המבצעת

תפקידה של הרשות המבצעת, היא לבצע את חוקי הכנסת ולנהל בפועל את ענייני המדינה. במדינות רבות, כמו גם בישראל, הרשות המבצעת היא הממשלה. לכן, ראש הרשות המבצעת הוא ראש הממשלה (בשונה ממדינות אחרות שבהן הנשיא הוא ראש הרשות המבצעת – כמו למשל ארה"ב). תפקידו של ראש הממשלה בתור ראש הרשות המבצעת הוא לוודא כי הממשלה מתפקדת כראוי ומנהלת את ענייני המדינה באופן תקין.

כאמור, הממשלה מורכבת מכמה מפלגות שחברו יחד במסגרת **ההסכם הקואליציוני**, על מנת ליצור רוב של תמיכה בכנסת לנושאים שהסכימו עליהם. כלומר – הממשלה היא **הקואליציה**.

הרשות המבצעת
הממשלה

תפקידי הממשלה:

לממשלת ישראל ישנם חמישה תפקידים:

לפעול בשעת חירום

לממשלה יש
סמכות לתקן
תקנות מיוחדות
לשעת חירום
ולפעיל אותן.
תקנות אלו
מרחיבות את
סמכות הממשלה
שלא בשעת
חירום.

לחוקק חקיקה משנית

על מנת לבצע את
חוקי הכנסת, לכל
שר משרי
הממשלה יש
סמכות לחוקק
חקיקת משנה –
תקנות / צווים
בנושאי משרדו.
חקיקת המשנה
כפופה לחקיקה
הראשית של
הכנסת.

לבצע את הוראות החוק

הממשלה,
כרשות המבצעת
של המדינה,
מבצעת את
הוראות חוקי
הכנסת ואת
החלטות
הממשלה על ידי
משרדי
הממשלה
השונים.

לקבוע מדיניות

הממשלה
קובעת
מדיניות
(אג'נדה ודרכי
פעולה)
בתחומים שונים
כמו ביטחון
וכלכלה.

ליזום חקיקה

הממשלה יוזמת
חוקים ומגישה
אותם לאישור
הכנסת כהצעות
חוק ממשלתיות.
הצעות אלו
בדרך כלל
עוברות שכן
לממשלה יש רוב
בקרב חברי
הכנסת.

מהי האחריות המוטלת על כל שר?

אחריות מיניסטרילית

כל שר, מתוקף היותו ממונה על ביצוע מדיניות הממשלה במשרדו, אחראי בפני ראש הממשלה והכנסת לבצע את מדיניות הממשלה. בנוסף, השר אחראי על כל הדברים שנעשו במשרדו, גם אם הוא עצמו לא היה מודע לכך.

לכן, שרי הממשלה חייבים למסור לכנסת דיווחים על פעילות המשרד שלהם במליאה ובוועדות הכנסת.

אחריות משותפת

כל שרי הממשלה נושאים באחריות על כל החלטות ופעולות הממשלה, ועל כל החלטה של אחד מהשרים בתחומי משרדו.

לכן, כל שר חייב להצביע בכנסת בעד החלטות שהתקבלו בהצבעת רוב חברי הממשלה, גם אם הוא עצמו מתנגד להחלטה. אם השר לא מאמין בהחלטה הוא יכול להתפטר מתפקידו.

נושא 19

הרשות השופטת

תפקידה של הרשות השופטת, היא לשפוט אנשים שלא התנהלו על פי חוקי המדינה. הרשות המבצעת בישראל היא מערכת בתי המשפט. מערכת זו מורכבת מבתי משפט בדרגות שונות, כאשר הערכאה השיפוטית הגבוהה ביותר היא – בית המשפט העליון. לכן, ראש הרשות השופטת הוא נשיא בית המשפט העליון. תפקידו של נשיא בית המשפט העליון הוא לוודא שהמערכת המשפטית פועלת כראוי, לאשר מינויים של שופטים וכן לפסול שופטים מלדון בתיקים מסוימים מחשש לניגוד עניינים.

הרשות השופטת
בית המשפט

כיצד הרשות השופטת שומרת על עצמאותה?

- א. השופט כפוף לחוק ופוסק על פיו בלבד.
- ב. עקרון הסוב-יודיצה (תרגום מלטינית: נמצא בדיון) אין לפרסם באמצעי התקשורת נושא הנדון בבית המשפט, באופן שיכול להשפיע על השופט במתן פסק הדין.
- ג. שכר השופטים נקבע על ידי הכנסת ולא על ידי משרד האוצר. השכר גבוה מהמקובל במשק באופן יחסי, על מנת למנוע מקרי שוחד לשופטים.
- ד. כהונת השופט מובטחת עד גיל פרישה (70), לכן השופט לא מפחד שידיחו אותו בגלל דעותיו ופסיקותיו.
- ה. שופטים מתמנים על ידי וועדה למינוי שופטים הכוללת 9 חברים. הוועדה מורכבת מ-3 שופטים מכהנים, 2 עורכי דין, 2 שרים ו-2 חברי כנסת. כך, יש נציגות לכלל הרשויות וישנו רוב של הרשות השופטת בקרב חברי הוועדה.

מדוע חשוב שהרשות השופטת תשמור על עצמאותה ולא תהיה תלויה ברשויות האחרות?

1. עצמאות מערכת המשפט שומרת על מערכת המשפט נקייה מפני השפעות פוליטיות.
2. עצמאות מערכת המשפט מבטיחה קיום הליך הוגן כלפי שני בעלי הדין ללא אפליה בניהם.
3. עצמאות מערכת המשפט תורמת לעליית אמון הציבור במערכת המשפט.

מערכת המשפט בישראל פועלת על פי שלושה כללים שנועדו להבטיח משפט הוגן:

1. שוויון - לא משנה מי הם בעלי הדין שעומדים לפני השופט למשפט, שניהם שווים בפני השופט.

2. זכות ערעור - לכל אחד מבעלי הדין שמורה הזכות לערער פעם אחת על פסק הדין לערכאה גבוהה יותר.

3. פסילה - כאשר השופט מעורב בעניין המשפטי שלפניו (למשל אם הוא קרוב של אחד מבעלי הדין), עליו לפסול את עצמו מהדיון.

מדוע חשוב שהדיונים בבית המשפט יהיו פומביים (פתוחים לציבור)?

1. על מנת להבטיח **שהצדק** לא רק יעשה בבית המשפט אלא גם **יראה** לעני כל.
2. על מנת **להבטיח את אמון הציבור** במערכת המשפט.

מתי מותר לערוך משפט שאינו פומבי (בדלתיים סגורות)?

1. הגנה על **בטחון** המדינה.
2. הגנה על **קטין**.
3. הגנה על **סוד** של חברה מסחרית.
4. הגנה על **מתלונן** או נאשם בעבירות מין.

בעולם המשפט קיימים שני תחומים מרכזיים:

משפט אזרחי

במשפטי אזרחי, גם המדינה וגם האזרחים יכולים להיות תובעים (מי שהגיש את התביעה) או נתבעים (מי שנגדו הוגשה התביעה).

המשפט האזרחי עוסק בסכסוכים כספיים בין המדינה לאזרחים או בין אדם לחברו. למשל – הפרת חוזה, פיצוי על הוצאת לשון הרע וכו'.

במשפט האזרחי אין עונש מאסר, אך המפסיד במשפט חייב לשלם למנצח פיצוי כספי או לקיים את החוזה עליו חתם.

משפט פלילי

במשפט פלילי רק המדינה תובעת (מאשימה) אדם או חברה שעברו על החוק. מרגע שנפתח המשפט, החשוד מכונה "נאשם".

המשפט הפלילי מתנהל נגד מי שמואשם בעבירות על החוק שמסכנות את ביטחון המדינה או האזרחים. למשל - רצח, גניבה, אונס וכו'.

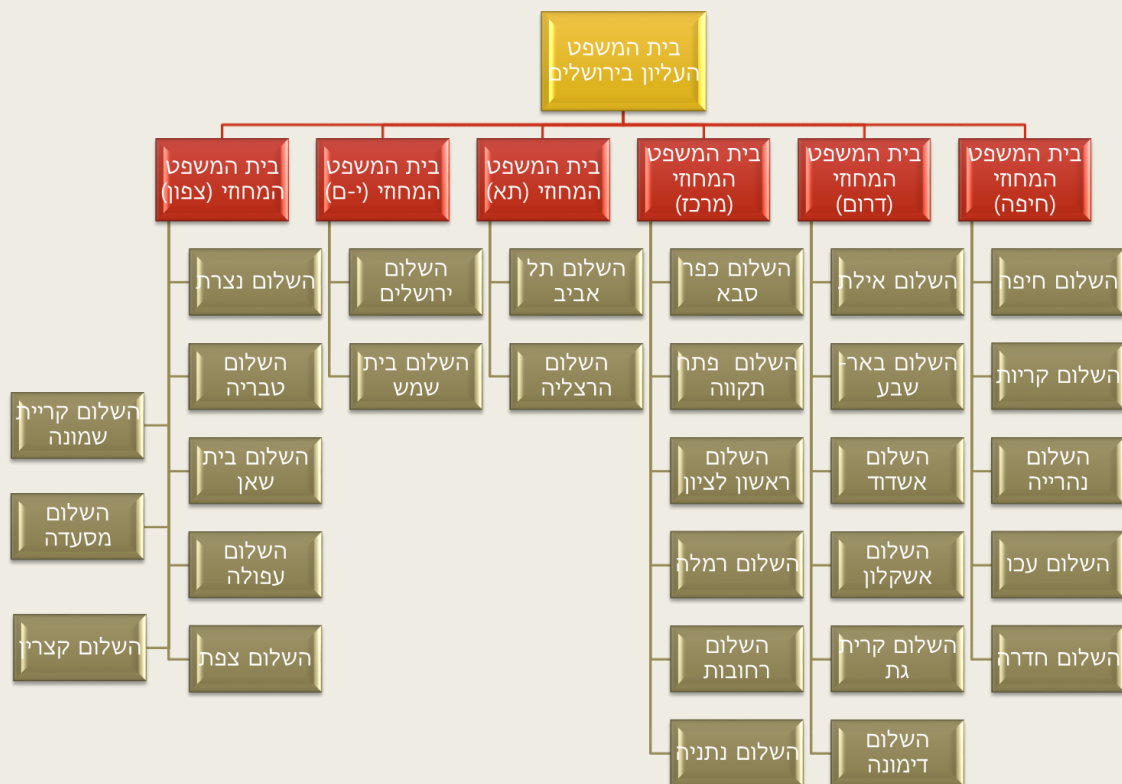
במשפט פלילי מוטל עונש על מי שנמצא אשם בעבירה על החוק. העונש יכול להיות מאסר, קנס או עבודות שירות לטובת הקהילה.

התובע:

סוג התביעה

העונש בפסק הדין

מבנה מערכת המשפט:

בית המשפט העליון:

לבית המשפט העליון שני תפקידים מרכזיים:

1. בית המשפט העליון לערעורים – דן בערעורים של המדינה או האזרחים על פסקי הדין של בתי המשפט המחוזיים.

2. בית המשפט העליון כבית דין גבוה לצדק (בג"ץ) – דן בעתירות של אזרחים כנגד פעולות הממשלה או חוקי הכנסת.

בית דין גבוה לצדק – בג"ץ:

ייחודו של בג"ץ:

בית המשפט העליון בשבתו כבג"ץ, הוא כתובת לאזרחים כנגד רשות שלטונית שפעלה שלא על פי הצדק / חרגה מסמכותה / נהגה בחוסר שוויון שלא על פי חוק. במסגרת תפקידו לבג"ץ יש סמכות להוציא שני סוגי צווים:

1. צו החלטי – לאחר שהתקיים דיון בבג"ץ, בית המשפט מוציא צו החלטי (פסק דין) לטובת האזרח (העתירה התקבלה) או לטובת הרשות השלטונית (העתירה נדחתה).

2. צו על תנאי – צו המורה לרשות שלטונית לנמק תוך פרק זמן מסוים, מדוע היא לא מוכנה לקבל את בקשת האזרח העותר לבג"ץ. אם המדינה לא תשיב על הצו בפרק הזמן שהוקצב לה, הצו יהפוך להחלטי.

חשיבותו של בג"ץ במשטר דמוקרטי:

1. הגנה על זכויות האדם, האזרח
והמיעוטים במדינה מפני פגיעה שאינה
מוצדקת מצד רשויות השלטון.

2. פיקוח וביקורת על רשויות
השלטון מפני פעולות לא חוקיות שלהן,
על מנת להבטיח את המשך שלטון החוק
במדינה.

